

Ovidiu despre limba geților din Tomis

PETRU ZUGUN

(Iași)

Tristia și *Ex Ponto*, ultimele opere literare importante ale lui Publius Ovidius Naso, oferă, în formă artistică impresionantă, informații numeroase și variate privind atât drama existențială a poetului, relegat de împăratul Augustus, în ultimii lui opt ani de viață, 9–17 e.n., departe de Roma — între geți, sarmați, sciți și alte neamuri „barbare” de la Pontul Euxin, în provincie romană, făcând parte din Scythia Minor, încă din anul 29 î.e.n.¹ —, cât și referitoare la existența umană, sub aspecte multiple (sociale, economice, etnografice, morale, administrative și, nu în ultimul rând, lingvistice) de la Tomisul de acum aproape două milenii.

Ne vom referi, în cele ce urmează, la informațiile de ordin lingvistic despre limba geților (sau dacilor, aparținând de traci), pe care le-am identificat în cele două opere ale lui Ovidiu scrise la Tomis, pentru a arăta importanța lor deosebită pentru cunoașterea realităților lingvistice din acel timp și din acel loc. Această temă nu s-a bucurat, până acum, de atenție specială din partea exegeților lui Ovidiu. Intenția noastră este să dăm astfel un răspuns clar, neechivoc, în disputa recentă privind gradul de asemănare sau de deosebire între limba latină și limba daco-geților². Aprioric, mărturiile lui Ovidiu privind limba geților, raportată la limba latină, pot servi atât celor care susțin că între cele două limbi exista un grad mare de asemănare (ambele fiind limbi indo-europene), cât și celor care, invocând alte motive, consideră că daco-geta și latina, deși ambele limbi indo-europene, erau limbi diferite, ininteligibile reciproc vorbitorilor lor. Citirea atentă a celor două opere ovidiene, *Tristia* și *Ex Ponto*, duce, cum se va vedea, la un răspuns favorabil unei singure opinii din cele două³.

În cele două opere ale lui Ovidiu am identificat zece pasaje, de importanță variabilă, care conțin informații de ordin lingvistic despre graiul tomitan, 7 în *Tristia* și 3 în *Ex Ponto*. Ele sunt următoarele: în *Tristia*: 1) III, 11,9; 2) III, 14, 39–50; 3) IV, 1,89–95; 4) V, 2,65–70; 5) V 7,51–64; 6) V, 10, 35–43; 7) V, 12, 51–58; în *Ex Ponto*: 8) III, 2, 37–42; 9) IV, 13, 17–24 și 10) IV, 13, 33–36. În total, sunt 75 de versuri. În continuare, cităm integral sau selectiv, în funcție de necesitățile demonstrației, aceste pasaje și relevăm sporul de informație specifică despre limba geților, pe care îl aduce fiecare.

¹ Vezi C. Daicoviciu, *Situația teritoriului daco-getic de la Dunărea de Jos în vremea relegării lui Ovidiu*, în „Steaua”, VIII, 1957, nr. 11, p. 70–73.

² Vezi și I. C. Drăgan, *Noi, tracii*, Scrisul românesc, Craiova, 1976, p. 85–90 și numeroase articole, în același spirit, publicate, în ultimii ani, în revista italiană (în limba română) cu același nume, de mai mulți autori; vezi însă și critica acestei opinii, la Mircea Babeș, *La originile poporului român: dacii și romanii*, „Luceafărul”, XXVI, 1983, nr. 4 (1082), p. 5 și 7. Vezi și nota 8, mai jos.

³ În bibliografia românească (Ovidiu Drimba, *Ovidiu*, București, 1966; Nicolae Lascu, *Ovidiu, omul și poetul*, Cluj-Napoca, 1971; Adrian Rădulescu, *Ovidiu la Pontul Euxin*, București, 1981) nu am întâlnit referiri speciale la aspectul pe care îl prezentăm aici. Nici bibliografia menționată de monografiștii menționați nu înregistrează vreun studiu cu această temă. Alte lucrări consultate: P. Ovidiu Nasonis, *Tristia*. Text latin cu o introducere, adnotațiuni și un indice de Anghel Marinescu, București, 1921; Publius Ovidius Naso, *Epistole din exil*, traducere de Eusebiu Camilar, prefată, note și indice de Toma Vasilescu, București, 1966.

Primul pasaj menționat indică, într-un singur vers, imposibilitatea comunicării verbale între Ovidiu, vorbitor al limbii latine și necunoscător al limbii geților, și „barbarii” din Tomis, necunoscători ai limbii latine (vezi, pentru aceasta, și celelalte pasaje citate), între care a fost relegat:

*Nulla mihi cum gente fera commercia linguae*⁴ (T, III, 11, 9)

*Cu barbarii de-aice nu pot să intru-n vorbă*⁵.

Acești barbari alcătuiau, tot după mărturia lui Ovidiu, majoritatea locuitorilor stabili ai Tomisului:

*Vix ope castelli defendimur, et tamen intus
Mixta facit Graecis barbara turba metum
Quiŭpe simul nobis habitat discrimine nullo
Barbarus et tecti plus quoque parte tenet,* (T, V, 10, 27—30)

*Rău te-grădești cu zidul, dar chiar și înăuntru
Duci frica unor barbari amestecați cu greci.
Doar barbarii de-a valma cu noi își duc viața.
Mai mult de jumătate din case le au ei.*

Al doilea pasaj menționat, din *Tristia*, în care se vorbește despre limba din Tomis, are caracter programatic. Ovidiu exprimând aici aproape toate temele constante ale scrisorilor sale din exil:

*Nullus in hac terra, recitem si carmina, cuius
Intellecturis auribus utar, adest,
Nec quo secedam, locus est: custodia muri
Summovet infestos clausaque porta Getas.
Saepe aliquod quaero verbum nomenque locumque,
Nec quisquam est, a quo certior esse queam.
Dicere saepe aliquid conanti — turpe fateri! —
Verba mihi desunt, dedidicique loqui.
Threicio Scythicoque fere circumsonor ore,
Et videor Geticis scribere posse modis:
Credemih, timeo, ne sint inmixta Latinis
Inque meis scriptis Pontica verba legas.* (T, III, 14, 39—50).

*S-asculte-a mele versuri și să le înțeleagă,
De i-ași citi din ele, nu-i nimenea pe-aici.
N-am unde mă retrage, căci poarta e închisă,
Și zidul cel de pază ne apără de geți.
Ades caut un nume, un loc sau chiar o vorbă,
Dar nimeni nu mă poate pe mine lumina,
Ades încerc a spune ceva — mi-i și rușine —
Și nu găesc cuvântul: nu știu să mai vorbesc!
Și numai știți pe-aice și traci auzi în juru-mi.
Mai aș putea în limba cea getică să scriu:
Ba, crede-mă, mi-i frică, în versurile mele
Să nu găsești cuvinte de-aice chiar, din Pont.*

Temele sunt următoare: A) drama personalității literare confruntate cu sincopa comunicării orale, verbale, dramă explicabilă prin deosebirea între limba lui Ovidiu și limba locuitorilor Tomisului; B) înstrăinarea temporară a lui Ovidiu, de mediul tomitan, datorată aceleiași cauze; C) suferința lui morală și de ordin „profesional” de a nu avea mediu cultural latin și auditori ai versurilor sale — atât în

⁴ Cităm textul latin din ediția lui R. Merkel, *P. Ovidius Naso*, vol. III, *Tristia. Ibis. Ex Ponto. Fasti*, Leipzig, 1911.

lui Teodor Naum și este reprodusă din ediția *Publius Ovidius Naso, Tristele. Ponticele*, Editura Univers, București, 1972.

⁵ Traducerea românească a pasajelor ovidiene aparține

Tristia, cât și în *Ex Ponto*, calitatea sa de poet fiind revendicată sistematic de Ovidiu, și cu orgoliul poetului conștient de marea sa valoare poetică; D) începutul integrării sale, în comunitatea tomitană, integrare care a ajuns, la sfârșitul vieții sale, aproape totală; a scris un poem în limba getică, l-a citit în public, a fost apreciat și recunoscut ca mare poet și a fost răsplătit, moral și material, de geți, pentru talentul său; E) sentimentul de teamă că, fără voia lui, în lipsa utilizării verbale curente a limbii latine și datorită presiunii mediului, el a ajuns să folosească în versurile lui latinești cuvinte din limba geților (din nefericire, pentru posteritate, temerea lui Ovidiu nu s-a dovedit a fi întemeiată, fiindcă nici un cuvânt nelatin nu a putut fi identificat în limba poemelor sale scrise la Tomis). Există deci o determinare ierarhică a cauzelor instrăinării de durată față de mediul tomitan, a lui Ovidiu, cea de bază și generatoare a celorlalte fiind bariera lingvistică separatoare.

Aceste teme sunt reluate, selectiv și cu variații, în celelalte opt pasaje din *Tristia* și *Ex Ponto*, în care este evocat mediul lingvistic pontic, însă, cel mai adesea, în aceleași pasaje, temele se întrepătrund parțial.

A) Astfel, drama incomunicării verbale este exprimată în *Tristia*, V, 2, 65–70, pasaj în care Ovidiu ierarhizează, în ordine descrescândă, unele dintre greutățile cu care a fost confruntat la Pontul Euxin:

*Nec me tam cruciat numquam sine frigore caelum,
Glebaque canenti semper obusta gelu,
Nesciaque est vocis quod barbara lingua Latinae,
Graecaque quod Getico victa loquella sono est;
Quam quod finitimo cinctus premor undique Marte,
Vixque brevis tutos murus ab hoste facit.*

*Nu-s chinuit atâta de frigul care-i veșnic,
De câmpul ars tot timpul de gerul cel cărunt.
De graiul cel sălbatic, străin de limba noastră,
Și care biruit-a și vorbele grecești,
Cât de războiul care mă-mpresură de-aproape:
De el abia mă apăr cu-n zid așa de mic,*

versuri din care se deduce că necunoașterea limbii geților, de către Ovidiu, este, ca gravitate, pe locul al doilea, pe primul loc stând, cum este și firesc, amenințarea permanentă a războiului și realitatea însăși a războiului aproape permanent, pe ultimul loc fiind frigul și gerul. Sporul de informație lingvistică adus de acest pasaj, în comparație cu cel precedent, constă în: a) afirmarea limpede a caracterului deosebit de latină a limbii daco-geților; b) observația lui Ovidiu privind superioritatea socială a limbii daco-gețe față de limba greacă, și aceasta uzuală în Tomisul roman. Aceeași dramă a incomunicării verbale este exprimată și în *Tristia*, V, 10, 35–38:

*Exercent illi sociae commercia linguae:
Per gestum res est significanda mihi
Barbarus hic ego sum, qui non intellegor ulli,
Et rident stolidi verba Latina Getae;*

*Și ei vorbesc o limbă corcită între dinșii:
Nu pot decât prin semne cu ei să mă-nțeleg.
Eu sunt aice barbar: nu mă pricepe nime
Și geții râd ca proștii de graiul meu latin.*

Este de observat, de asemenea, că în cel de al treilea vers, citat din acest pasaj, Ovidiu exprimă și ideea îndreptățirii concepției greco-latine despre „barbarie”, fiindcă el constată, cu amărăciune, că, la Tomis, el este „barbar”, nu geții și sarmații, fiindcă limba lui, nu a lor, nu este înțeleasă de ceilalți.

B). Instrăinarea de mediu, a lui Ovidiu, este exprimată cu accente dramatice, și în alte pasaje din *Tristia*. Astfel, în IV, 1, 89–94:

*Sed neque, qui recitem, quisquam est, mea carmina, nec qui;
Auribus accipiat verba Latina suis.
Ipse mihi — quid enim faciam? — scriboque legoque,*

*Tutaque iudicio littera nostra suo est.
Saepe tamen dixi „Cui nunc haec cura laborat?
An mea Sauromatae scripta Getaeque legent?“*

*Cui să citesc eu, însă, din versurile mele?
Căci pentru limba noastră pe-aice nu-s urechi!
Le scriu, deci, pentru mine, mi le citesc tot mie.
Și scrisul meu e sigur de judecata mea!
Ades mi-am zis eu mie: de ce atâta muncă?
Ce? vor citi sarmații și geții scrisul meu?*

Este exprimată aici și suferința poetului Ovidiu de a nu fi înțeles și apreciat de noii lui concitadini. Aceeași temă a înstrăinării apare și în *Tristia*, V, 7, 61–64:

*Ne tamen Ausoniae perdam commercia linguae,
Et fiat patrio vox mea muta sono,
Ipse loquor mecum desuetaque verba retracto,
Et studii repeto signa sinistra mei.*

*Și tocmai ca să nu pierd învățul limbii mele,
Și graiul ausonic să nu-mi rămâie mut,
Vorbesc cu mine însumi, rostesc uitate vorbe,
Al poeziei mele urmând sinistrul steag.*

și este exprimată mai dramatic în *Tristia*, V, 10, 35–43 (pasaj citat, parțial, anterior) și, cu accente dure, în al 7-lea pasaj indicat:

*Omnia barbariae loca sunt vocisque ferinae,
Omniaque hostilis plena timore soni. (T, V, 12, 55–56)*

*Tot locu-i plin de barbari. Ce urlet ca de fiară!
Tot locu-i plin de glasuri sălbatic de geți.*

C) Suferința, „de ordin profesional”, a lui Ovidiu de a nu avea auditori pentru versurile sale și, în sens mai larg, mediu cultural latin la Tomis, este exprimată de mai multe ori în pasajele indicate, dovadă a realității dramei și a intensității și sincerității epistolierului roman relegat departe de țara sa. Chiar al doilea pasaj menționat (T, III, 14, 39–50), citat, începe cu această lamentație, reflex al dramei incomunicării verbale și al spaimei de a se simți nu numai însingurat, ci și de-a dreptul singur, ceea ce îl duce pe Ovidiu la gândul că eul său poetic se poate altera. Aceeași plângere revine în al treilea pasaj menționat (T, IV, 1, 89–95). În ambele sunt de observat interogațiile, monologurile, exclamațiile, toate fiind indicii ai profundului zbucium interior. În al cincilea pasaj indicat, Ovidiu mărturisește că, împotriva voinței lui, a început să uite latina și că, în măsura în care o uită, se diminuează frustrarea de comunicare verbală, prin imixtiunea în limba sa nativă a unor elemente gete alogene:

*Unus in hoc nemo est populo, qui forte Latine
Quaelibet e medio reddere verba queat.
Ille ego Romanus vates — ignoscite, Musae! —
Sarmatico cogor plurima more loqui.
En pudet et fateor, iam desuetudine longa
Vix subeunt ipsi verba Latina mihi. (T, V, 7, 53–58).*

*Nu-i nime între dânșii să poată-n latinește
Să spună chiar cuvântul cel mai obișnuit
În graiul cel sarmatic — iertați-mă, o Muze! —
Chiar eu vorbesc adesea, chiar eu, poet roman,
O spun și mi-i rușine: cuvintele străbune
Abia îmi vin pe buze, de-atâta lung desvâț!*

Chiar limba poeziei sale ar fi fost afectată de elemente gete:

*Nec dubito, quin sint et in hoc non pauca libello
Barbara: non hominis culpa sed ista loci.*

*Nu mă-ndoiesc că multe cuvinte sunt barbare
În cartea mea, dar vina e locul, nu sunt eu.*

D) În cel de al șaptelea pasaj menționat (T, V, 12, 51—58), ultimul din *Tristia*, Ovidiu încearcă să arate că geniul lui poetic a fost covârșit și învins de mediul străin:

*At, puto, si demens studium fatale retemptem,
Hic mihi praebebit carminis arma locus,
Non liber hic ullus, non, qui mihi commodet aurem,
Verbaque significant quid mea, norit, adest.
Omnia barbariae loca sunt vocisque ferinae,
Omniaque hostilis plena timore soni.
Ipse mihi videor iam dedidicisse Latinae:
Nam didici Getice Sarmaticeque loqui.*

*Nebun de m-aș întoarce la arta mea fatală!
Să vezi îndemn la lucru ce-aș mai găsi pe-aici,
Că nu găsești o carte, nu-i nimeni să-și aplece
Urechea să întrebe ce spun în versuri eu!
Tot locu-i plin de barbari. Ce urlat ca de fiară,
Tot locu-i plin de glasuri sălbătice de geți.
Chiar limba mea de-acasă mi-e teamă c-am uitat-o,
Căci astăzi ca sarmații și geții eu vorbesc.*

Este netăgăduit că, atât în ceea ce privește refuzul de a mai scrie opere poetice, cât și în privința imixtiunilor limbilor getă și sarmată în versurile sale în latină, Ovidiu nu poate fi crezut, fiindcă, pe de o parte, după *Tristia* a urmat *Ex Ponto*, având o dimensiune aproape egală cu *Tristia* și fiind la aceeași înălțime artistică, iar, pe de altă parte, în ambele lucrări poetice nu au fost descoperite elemente de limbă getă și sarmată. În acest aspect, ca și în altele (referirea la sărăcia florei și faunei mediului tomitan ș. a.), Ovidiu exagerează, pentru a-i impresiona pe cei cărora le trimitea scrisorile din exil și a-i determina să stăruie fie pentru iertarea sa, fie (mai des) pentru mutarea locului relegării sale. Putem observa totuși că, deși soarta i-a devenit pe neașteptate vitregă și natura sa poetică a fost deturnată, geniul său a învins, prin creație, restriștea.

E) Mai mult chiar, talentul său a cunoscut manifestări specifice în limba geților, el fiind, și la Tomis, apreciat ca poet, cum arată al doilea pasaj menționat din *Ex Ponto*, după ce în primul pasaj din aceeași lucrare (P, III, 2, v. 40). Ovidiu spusese clar că învățase deja să vorbească limba geților din Tomis:

Nam didici Getice Sarmaticeque loqui

Căci eu, de-atâta vreme, și limba le-o vorbesc.

Nu mai este vorba acum de opere poetice în limba latină, ci de un poem de-al său în limba getică, care i-a impresionat pe autohtonii care l-au audiat „în lectura autorului”;

*Nec te mirari, si sint vitiosa, decebit
Carmina, quae faciem paene poeta Getes.
A! pudet, et Getico scripsi sermone libellum,
Structaque sunt nostris barbara verba modis.
Et placui, — gratare mihi — coepique poetae
Inter inhumanos nomen habere Getas. (P, IV, 13, v. 17—22)*

De au cumva cusururi, să nu te miri de ele,
 O, Carus, căci poetul aproape că e get.
 Ah! mi-i rușine-a spune: am scris în graiul getic,
 Cuvintele barbare le-am pus în vers latin!
 Am și plăcut, o Carus; urează-mi fericire:
 Aici, între sălbatici, am nume de poet,

însă exclamația *A!* (v. 19), verbul *pudet* și autoironia indică persistența vechii sale idiosincrazii față de limba geților, limbă pe care acum, spre sfârșitul vieții, o cunoștea.

★

În aspectul care-i interesează cu deosebire pe lingviști și pe istorici, și anume realitățile lingvistice din Tomisul secolului I e.n., în special gradul de asemănare sau de deosebire a limbii geților în raport cu limba latină, poetul roman, cunoscător direct al acestor aspecte și, de aceea, martor pe deplin credibil, în această privință, dă un răspuns categoric și neechivoc, afirmațiile lui permițând concluziile următoare:

1. Limba geților este diferită de limba latină, cuvintele ei sunt străine de aceasta: *Nesciaque est vocis quod barbara lingua Latinae* (T, V, 2, 67), este altă limbă de neînțeles, la modul absolut, de către cel care n-o cunoaște. Pasajele menționate, extrase din *Tristia* (ir *Ex Ponto* nu se face apreciere în același sens), nu dau ocazia nici unei îndoieli: în perioada de început, în care nu cunoștea limba autohtonilor între care fusese relegat, Ovidiu se putea înțelege cu ei numai „prin semne” neverbale, iar aceștia nu-l înțelegeau fiindcă nu știau limba latină: *Per gestum res est significanda mihi* (T, V, 10, v. 36). Trebuie reținut și faptul că epistola din care face parte acest vers a fost scrisă în al treilea an de viață la Tomis (această epistolă începe astfel: *Ut sumus in Ponto ter frigore constitit Hister*). În aceeași zece epistolă din cartea a V-a din *Tristia*, întâlnim ideea răsturnării de situație — o răsturnare ironică, amară și tragică — în raportul lingvistic Ovidiu-geți: *Barbarus hic ego sum, qui non intellegor ulli, Et rident stolidi verba Latina Getae* (T, V, 10, 37—38). Aceste două pasaje despre limba getică, citate imediat mai sus, sunt cele mai revelatoare pentru aspectul prezentat aici. De asemenea, atenție specială trebuie acordată și pasajelor din P, III, 2, v. 39—42 și din P, IV, 13, v. 22 și 33—36, în care Ovidiu declară că abia după șase ani de relegare în Tomis a putut scrie un poem în graiul getic. Dacă limba tomitanilor ar fi fost asemănătoare cu limba latină sau cu limba pe care Ovidiu de asemenea o cunoștea, el și-ar fi putut scrie poemul în grai getic mult mai devreme. Faptul că limba geților tomitani era deosebită de cele două limbi cunoscute de poetul roman poate fi demonstrat și de epitetul *barbara*, dat ei, de mai multe ori, în epistolele ovidiene. Desigur că nu se poate face abstracție de caracterul de dialect pe care îl avea idiomul tomitan la care se referă Ovidiu, dar, de totdeauna în astfel de situații, dialectul tomitan nu putea să difere substanțial de limba geto-dacă, căreia îi aparținea. De asemenea, chiar dacă Ovidiu exagera în descrierea privațiunilor suferite de el la Tomis, ajungând până la manierism, el n-ar fi putut să mintă, să spună că nu se înțelegea cu „barbarii” din Tomis, când, în realitate, se înțelegea, argumentul imposibilității comunicării verbale fiind superfluu, neconvingător în gradul cel mai înalt pentru cei ce l-au relegat la Tomis.

2. Mărturiile lui Ovidiu privind limba getică pot fi corelate cu informațiile inscripției latine, descoperite în 1943 în fosta localitate Brigetio (azi, în Ungaria) despre un *interpres Dacorum* — necesar între romani și daci — de la începutul secolului al III-lea e.n.; Marcus Ulpius Colerinus, și cu informația similară dată de o inscripție de după 195 e.n. dintr-o localitate dunăreană latinizată (Remesiana), vecină cu Banatul de astăzi, privind doi *interpretes* între daci și latini, C. Val [Valens] și M. Ulp. Martial [is]⁶.

3. De asemenea, afirmațiile lui Ovidiu, în aceeași privință, pot fi corelate cu datele lingvistice pe care le relevă comparația între cuvintele corespondente din latină și din limba română, preluate de la autohtonii daci, în sensul că aspectul acustic al acestora este total diferit, de fiecare dată, cum arată exemple, bine cunoscute, de altfel, ca *abur* (cf. v. alb. *avullë*) — *vaporem*, *balaur* (cf. alb. *bollë*) — *draco*, *buză* (cf. alb. *buzë*) — *labium*, *copil* (cf. alb. *kopil*) — *puer*, *mal* (cf. alb. *mal*) — *ripa*, *mânz*

⁶ Vezi Ion I. Rusu, *Miscellanea Dacica*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, vol. IX, 1946—1947, p. 389—415, respectiv Constantin C. Petolescu, *Varia Daco-Romana* (XIII—XIV), XIII, *Notă asupra unei inscripții*

de la Viminacium (CIL, III, 14507), XIV. *Un călăreț trac în garda imperială*, în „Thraco-Dacia”, tomul IX, 1—2, 1988, p. 225—226.

(cf. alb. *mēs*) — *equuleus*, moș (cf. alb. *moshē*) — *avunculus*⁷ ș.a., cuvinte care dovedesc, prin aspectul lor fonetic cu totul diferit, de fiecare dată, că aparțin la limbi diferite. Au dreptate deci lingviștii care susțin, cu alte argumente decât cele aduse aici, că limba geto-dacă era deosebită de limba latină; deși erau înrudite genetic, și nu au dreptate cei care consideră, pe baza unor simple supoziții, că acestea erau limbi asemănătoare sau că ar fi fost dialecte ale aceleiași limbi. Deși ambele idiomuri sunt limbi indo-europene, ele s-au diferențiat foarte mult până în secolul I e.n. (și desigur și după aceea), fiindcă au evoluat în medii diferite și fără să fi avut contacte sistematice între ele⁸. În consecință, argumentul apropierii limbii geto-dace de limba latină nu poate fi invocat pentru a explica romanizarea relativ rapidă a teritoriului dacic, după cucerirea romană. Această romanizare este explicabilă altfel.

Alte realități lingvistice din Tomisul de la începutul secolului I. e. n., relevate de Ovidiu sau deductibile din scrisorile sale din exil, pot fi și următoarele:

4. Limba uzuală la Tomis era limba getică (sau dacă), influențată de limba sarmaților, sciților și de limba urmașilor coloniștilor greci de la Milet, care întemeiaseră Tomisul cu aproape opt secole înainte, de aceea Ovidiu putea afirma, cu dreptate, că limba locului era o limbă amestecată, „corcită” (*Exercet illi sociae commercia linguae*, T, V, 10, 35). În pasajele în care Ovidiu vorbește despre limba locuitorilor Tomisului, predomină cuvintele *Getico*, *Geticae* etc. și el declară că și-a scris poemul în graiul getic (*Getico scripsi sermone libellum*, P, IV, 13, 19), nu în altă limbă.

5. Graiul tomitan era deosebit atât față de limba latină, cât și față de limba greacă, pe care Ovidiu o învățase la Roma, ca adolescent instruit⁹. Dacă graiul tomitan ar fi fost asemănător cu limba greacă, Ovidiu n-ar fi cunoscut la Tomis frustrarea de comunicare verbală cu „barbarii” (frustrare totală, în limba latină și parțială, în cazul limbii grecești) și oricum n-ar fi spus ceva despre eventuala asemănare între getă și greacă.

6. Limba greacă nu era folosită curent în Tomisul din timpul lui Ovidiu, fiindcă poetul latin, cunosător al ei, nu declară vreodată că a putut comunica verbal, în grecește, cu cineva (deși este sigur că a făcut aceasta, cu negustorii greci, rezidenți sau itineranți, din oraș sau din împrejurimi, cum arată clar pasajul citat, din T, V, 10, 27—30).

7. Este foarte posibil ca limba getică să fi avut, ca și limba latină și ca și limba greacă, cantitatea silabică, fiindcă Ovidiu declară că și-a scris poemul în limba getică, transpunând în ea structurile limbii latine, deci folosind același principiu prozodic pentru obținerea ritmului, pe care îl folosea în versurile sale în limba latină: *Structurae sunt nostris barbara verba modis*, P, IV, 13, v. 20, vers ovidian de importanță deosebită pentru lingviști, prin care este confirmat, credem, și caracterul flexionar al limbii gete, firesc în cazul unei limbi indoeuropene.

8. Romanizarea administrativ-militară incipientă, atunci la Pontul Euxin era, lingvistic, nulă, de vreme ce Ovidiu arată că nu a întâlnit nici un tomitan care să cunoască cât de cât latinește: *Barbarus hic ego sum, qui non intellegor ulli, | Et rident stolidi verba Latina Getae* (T, V, 10, v. 37—38).

9. Ovidiu a identificat în limba locului urme de limbă grecească, dovezi ale asimilării acesteia de limba getică și a situării ei pe o poziție inferioară, situație comparabilă, calitativ, cu aceea a urmelor de limbă daco-getică în limba română: *In paucis extant Graecae vestigi linguae, | Haec quoque iam Getico barbara facta sono. — La unii se văd urme de limbă elinească | Dar barbară și aceasta din gura unii-geț* (T, V, 7, v. 51—52).

⁷ Etimologiile daco-gete au fost preluate din I. I. Russu, *Etnogeneza românilor*, București, 1981, p. 245 și urm. Comparăției noastre i se poate reproșa alăturarea unor cuvinte despărțite în timp, de aproape două milenii, dar repetițiile de acest fel n-au împiedicat totuși lingvistica comparată să aducă, de aproape două secole, contribuții deosebit de importante la cunoașterea evoluției și structurii limbilor comparate.

⁸ De altfel, nici unul dintre lingviștii care s-au ocupat de raportul între daco-getă și alte limbi, înrudite genetic, n-au afirmat că această limbă ar fi atât de apropiată de limba latină, încât să poată fi considerată un dialect al ei (pentru această problemă, vezi Arifon Vraciu, *Limba daco-geților* Timișoara, 1980, p. 76—99, capitolul *Poziția limbii daco-geților în cadrul indo-european*; Grigore Brâncuș, *Voca-*

bularul autohton al limbii române, București, 1983, p. 28—129; vezi și C. Daicovicu, în *Istoria României*, vol. 1, București, 1980, p. 329, 435—436 și 445—447).

⁹ Această concluzie poate fi corelată cu afirmația lui Pliniu cel Tânăr după care folosirea antroponimelor daco-gete, în versuri în limba greacă, ridică dificultăți insurmontabile: „Non nullus et in illo labor, ut barbara et fera nomina, in primis regis ipsius, Graecis versibus non resultent”, *Epistularum libri novem*, VIII, 4, 3; „Oarecare greutăți în privința cântării în versuri a războiului romanilor cu dacii provin și din faptul că numele barbare și sălbatice, în primul rând cel al regelui însuși [Decebal], refuză să intre în versurile grecești” (în *Fontes ad Historiam Dacoromaniae Pertinentes*, vol. I, București, 1964, p. 476—477).

10. Numai prin învățarea limbii getice, Ovidiu, vorbitor roman și poet de expresie latină, relegat la Pontul Euxin între anii 9–17 e.n., s-a putut integra, treptat, în comunitatea Tomisului. Până când a învățat limba locului, mângâierea lui, în solitudine, au constituit-o numai solilocviile în limba lui nativă, pe care, ca poet născut, a continuat s-o folosească în versuri: *Ne tamen Ausoniae perdam commercia linguae, | Et fiat patrio vox mea muta sono, | Ipse loquor mecum desuetaque verba retrato, | Et studii repeto signa sinistra mei. — Și tocmai ca să nu pierd învățul limbii mele, | Și gravul ausonic să nu-mi rămâie mut. | Vorbesc cu mine însumi, rostesc uitate vorbe, | Al poeziei mele urmând sinistrul steag.* (I, V, 7, v. 61–64).

Concluzia generală este că în operele poetice ale lui Ovidiu găsim afirmația, clară și repetată în mai multe variante, că limba getică și limba latină sunt limbi diferite; în viziunea poetului latin, cele două limbi sunt compatibile numai în planul artei poetice. În lipsa atestărilor lingvistice daco-getice certe, afirmațiile lui Ovidiu, privind această limbă, sunt nu numai unice, ci și decisive.

Ovid about the Getic Language in Tomis

SUMMARY

The great Latin poet Ovid spent his last eight years of life (9 – 17 A. D.) far from Rome, in Tomis – part of Schytia Minor, a Roman colony since 29 B. C. – and in his poetical works *Tristia* and *Ex Ponto* he related about many social, economical, ethnographical and linguistic aspects of that time and of that place, so that he can be considered a very good witness who can be invoked to give a clear answer concerning the dispute about the linguistic status of (not atested) Getic language in relation with the Latin one: were those languages different, or were they close (as Indoeuropean ones), allowing the intercommunication among the speakers of those idioms?

In both literary works we have identified ten passages – seven in *Tristia* and three in *Ex Ponto* – containing 75 lines, in which the Latin poet referred only to the Getic language from Tomis, and all the passages lead to the conclusion that the Getic language and the Latin one were different languages, not permitting the verbal communication between the speakers who did not know both idioms. Examples:

Nulla mihi cum gente fera commercia lingua (Tristia, III, 11, 9); Nullus in hac terra, recitem si carmina, cuius | Intellecturis auribus utar, adest (Tristia, III, 14, 39–41); Nesciaque est vocis quod barbara lingua Latinae (Tristia, V, 2, 67); Exercent illi sociac commercia linguae; | Per gestum res est significanda mihi | Barbarus hic ego sum, qui non intellegor ulli, | Et rident stolidi verba Latina Getae (Tristia, V, 10, 35–38).

In *Ex Ponto* Ovid declares that after six years of staying in Tomis he succeeded to know the Getic language and to write a poem in that idiom, using the same principle which he used to write in Latin:

Nam didici Getice Sarmaticeque loqui (III, 2, 40); A! pudet, et Getico scripsi sermone libellum | Structaque sunt nostris barbara verba modis (IV, 13, 19–20). That means the Getic language and the Latin one were flexionary languages, having the opposition between the long and the short vowels and both languages were compatible concerning only in poetic usage.